Algebra

Ivan Prokić

Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad

Predavanje 7

Na prethodnom času

- Homomorfizam i izomorfizam
- Reprezentacija Bulovih algebri
- Bulovi izrazi i EK, DNF, SDNF (dualno ED, KNF, SKNF)
- Bulove funkcije i njihova veza sa Bulovim izrazima
- Minimizacija Bulovih izraza (u obliku DNF)
- Proste implikante i MDNF
- Karnoove karte

Grupoidi i grupe

Rešavanje jednačina 1

Reši jednačinu $x + 4 = 2$.

Rešavanje jednačina 1

Reši jednačinu $x + 4 = 2$.

U kom skupu?

Rešavanje jednačina 1

Reši jednačinu $x + 4 = 2$. **U kom skupu?**

U $(\mathbb{N}, +)$:

$$x + 4 = 2$$

$$(x + 4) + (-4) = 2 + (-4)$$ Ovo nije prirodan broj! Probajmo sa celim.

$$(x + 4) + (-4) = -2$$ Treba nam da zbir bude ceo broj (zatvorenost)

$$x + \big(4 + (-4)\big) = -2$$ Treba nam (asocijativnost)

$$x + 0 = -2$$ Treba nam (inverzni element)

$$x = -2$$ Treba nam (neutralni element)

U $(\mathbb{N}, +)$ nema rešenja, ali u $(\mathbb{Z}, +)$ ima i to je $x = -2$.

Rešavanje jednačina 2

Reši jednačinu $x + 4 = 2$.

U kom skupu?

Rešavanje jednačina 2

Reši jednačinu $x + 4 = 2$. **U kom skupu?**

U skupu časova na analognom satu: $(\{1, 2, \ldots, 12\}, +)$. Tj. ako jednačina glasi: ako će za 4 časa naš sat da pokazuje 2, koliko je sada sati? **Nacrtati sat!**

Rešavanje jednačina 2

Reši jednačinu $x + 4 = 2$. **U kom skupu?**

U skupu časova na analognom satu: $(\{1, 2, \dots, 12\}, +)$. Tj. ako jednačina glasi: ako će za 4 časa naš sat da pokazuje 2, koliko je sada sati? **Nacrtati sat!**

$$\begin{aligned}
x + 4 &= 2 && \\
(x + 4) + (-4) &= 2 + (-4) && \text{Ovo nije broj iz skupa! Probajmo sa 8} \\
(x + 4) + 8 &= 2 + 8 && \text{Unazad za 4 je isto kao unapred za 8} \\
(x + 4) + 8 &= 10 && \text{Treba nam da zbir bude iz skupa (zatvorenost)} \\
x + (4 + 8) &= 10 && \text{Treba nam (asocijativnost)} \\
x + 12 &= 10 && \text{Treba nam (inverzni element)} \\
x &= 10 && \text{Treba nam (neutralni element)}
\end{aligned}$$

U daljem radu ćemo ćemo u ovom skupu umesto 12 pisati 0 i ovaj skup ćemo označavati sa $\mathbb{Z}_{12}$, jer smo ovde radili sabiranje po modulu 12.

Rešavanje jednačina 3

Reši jednačinu $x \cdot 4 = 2$. **U kom skupu?**

Rešavanje jednačina 3

Reši jednačinu $x \cdot 4 = 2$. **U kom skupu?**

U $(\mathbb{Z}, \cdot)$:

$$x \cdot 4 = 2$$

$$(x \cdot 4) \cdot 4^{-1} = 2 \cdot 4^{-1}$$

Ovo nije ceo broj! Probajmo sa racionalnim.

$$(x \cdot 4) \cdot 4^{-1} = \frac{1}{2}$$

Treba nam da proizvod bude racionalan broj (zatvorenost)

$$x \cdot (4 \cdot 4^{-1}) = \frac{1}{2}$$

Treba nam (asocijativnost)

$$x \cdot 1 = \frac{1}{2}$$

Treba nam (inverzni element)

$$x = \frac{1}{2}$$

Treba nam (neutralni element)

U $(\mathbb{Z}, \cdot)$ nema rešenja, ali u $(\mathbb{Q}, \cdot)$ ima i to je $x = \frac{1}{2}$.

Rešavanje jednačina 4

Reši jednačinu $g \circ x = h$.

U kom skupu?

Rešavanje jednačina 4

Reši jednačinu $g \circ x = h$. **U kom skupu?**

U $(\{f \mid f : \mathbb{N} \xrightarrow[na]{1-1} \mathbb{N}\}, \circ)$:

$$g \circ x = h$$

$$(g \circ x) \circ g^{-1} = h \circ g^{-1}$$ Mora sa leve strane! Da li je inverzna od g bijekcija? Da.

$$g^{-1} \circ (g \circ x) = g^{-1} \circ h$$ Da li je kompozicija desno bijekcija (zatvorenost)? Da.

$$(g^{-1} \circ g) \circ x = g^{-1} \circ h$$ Treba nam (asocijativnost)

$$i_d \circ x = g^{-1} \circ h$$ Treba nam (inverzni element)

$$x = g^{-1} \circ h$$ Treba nam (neutralni element)

Rešenje je $x : \mathbb{N} \xrightarrow[na]{1-1} \mathbb{N}$ data sa $x = g^{-1} \circ h$.

Grupoid

Definicija (Grupoid)

Neka je $G \neq \emptyset$. Tada uređeni par $(G, \star)$ zovemo grupoid ako je $\star : G^2 \to G$, tj. ako je $\star$ binarna operacija skupa G, tj. ako je operacija **zatvorena** *na skupu G.*

Primer

Zaokruži slovo ispred grupoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{N}, -)$

(c) $(\mathbb{Z}, -)$

(d) $(\{-1, 0, 1\}, \cdot)$

(e) $(\{-1, 0, 1\}, +)$

Grupoid

Definicija (Grupoid)

Neka je $G \neq \emptyset$. *Tada uređeni par* $(G, \star)$ *zovemo grupoid ako je* $\star : G^2 \to G$, *tj. ako je* $\star$ *binarna operacija skupa* G, *tj. ako je operacija* **zatvorena** *na skupu* G.

Primer

Zaokruži slovo ispred grupoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{N}, -)$

(c) $(\mathbb{Z}, -)$

(d) $(\{-1, 0, 1\}, \cdot)$

(e) $(\{-1, 0, 1\}, +)$

Grupoid

Definicija (Grupoid)

Neka je $G \neq \emptyset$. Tada uređeni par $(G, \star)$ zovemo grupoid ako je $\star : G^2 \to G$, tj. ako je $\star$ binarna operacija skupa G, tj. ako je operacija **zatvorena** *na skupu G.*

Primer

Zaokruži slovo ispred grupoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{N}, -)$

(c) $(\mathbb{Z}, -)$

(d) $(\{-1, 0, 1\}, \cdot)$

(e) $(\{-1, 0, 1\}, +)$

Grupoid

Definicija (Grupoid)

Neka je $G \neq \emptyset$. *Tada uređeni par* $(G, \star)$ *zovemo grupoid ako je* $\star : G^2 \to G$, *tj. ako je* $\star$ *binarna operacija skupa* G, *tj. ako je operacija* **zatvorena** *na skupu* G.

Primer

Zaokruži slovo ispred grupoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{N}, -)$

(c) $(\mathbb{Z}, -)$

(d) $(\{-1, 0, 1\}, \cdot)$

(e) $(\{-1, 0, 1\}, +)$

Kejlijeva tablica za **konačan** *par* $(\{-1, 0, 1\}, \cdot)$

$\cdot$	-1	0	1
-1			
0			
1			

Grupoid

Definicija (Grupoid)

Neka je $G \neq \emptyset$. Tada uređeni par $(G, \star)$ zovemo grupoid ako je $\star : G^2 \to G$, tj. ako je $\star$ binarna operacija skupa G, tj. ako je operacija **zatvorena** *na skupu G.*

Primer

Zaokruži slovo ispred grupoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{N}, -)$

(c) $(\mathbb{Z}, -)$

(d) $(\{-1, 0, 1\}, \cdot)$

(e) $(\{-1, 0, 1\}, +)$

Kejlijeva tablica za **konačan** *par* $(\{-1, 0, 1\}, \cdot)$

$\cdot$	-1	0	1
-1	1		
0			
1			

Grupoid

Definicija (Grupoid)

Neka je $G \neq \emptyset$. Tada uređeni par $(G, \star)$ zovemo grupoid ako je $\star : G^2 \to G$, tj. ako je $\star$ binarna operacija skupa G, tj. ako je operacija **zatvorena** *na skupu G.*

Primer

Zaokruži slovo ispred grupoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{N}, -)$

(c) $(\mathbb{Z}, -)$

(d) $(\{-1, 0, 1\}, \cdot)$

(e) $(\{-1, 0, 1\}, +)$

Kejlijeva tablica za **konačan** *par $(\{-1, 0, 1\}, \cdot)$*

$\cdot$	-1	0	1
-1	1	0	
0			
1			

$$(-1) \cdot 0 = 0$$

Grupoid

Definicija (Grupoid)

Neka je $G \neq \emptyset$. Tada uređeni par $(G, \star)$ zovemo grupoid ako je $\star : G^2 \to G$, tj. ako je $\star$ binarna operacija skupa G, tj. ako je operacija **zatvorena** *na skupu G.*

Primer

Zaokruži slovo ispred grupoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{N}, -)$

(c) $(\mathbb{Z}, -)$

(d) $(\{-1, 0, 1\}, \cdot)$

(e) $(\{-1, 0, 1\}, +)$

Kejlijeva tablica za **konačan** *par $(\{-1, 0, 1\}, \cdot)$*

$\cdot$	-1	0	1
-1	1	0	-1
0	0	0	0
1	-1	0	1

Grupoid

Definicija (Grupoid)

Neka je $G \neq \emptyset$. Tada uređeni par $(G, \star)$ zovemo grupoid ako je $\star : G^2 \to G$, tj. ako je $\star$ binarna operacija skupa G, tj. ako je operacija **zatvorena** *na skupu G.*

Primer

Zaokruži slovo ispred grupoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{N}, -)$

(c) $(\mathbb{Z}, -)$

(d) $(\{-1, 0, 1\}, \cdot)$

(e) $(\{-1, 0, 1\}, +)$

Kejlijeva tablica za **konačan** *par $(\{-1, 0, 1\}, \cdot)$*

$\cdot$	-1	0	1
-1	1	0	-1
0	0	0	0
1	-1	0	1

Osobine grupoida

Grupoid $(G, \star)$ je

(a) **asocijativan** ako za sve $x, y, z \in G$ važi

$$(x \star y) \star z = x \star (y \star z)$$

(b) sa **neutralnim elementom** ako postoji $e \in G$ takav da za sve $x \in G$ važi

$$x \star e = e \star x = x$$

(c) sa **inverznim elementima** ako za svako $x \in G$ postoji $x' \in G$ takav da važi (gde je e neutralni element)

$$x' \star x = x \star x' = e$$

(d) **komutativan** ako za sve $x, y \in G$ važi

$$x \star y = y \star x$$

Polugrupe, monoidi i grupe

Uređeni par $(G, \star)$ je

- **polugrupa** ako je asocijativan grupoid (zatvorenost i asocijativnost)
- **monoid** ako je asocijativan grupoid sa neutralnim elementom (zatvorenost, asocijativnost i neutralni element)
- **grupa** ako važi
  - (Z) zatvorenost
  - (A) asocijativnost
  - (N) postoji neutralni element
  - (I) postoje inverzni elementi
- **Abelova grupa** ako je komutativna grupa

Za Abelovu grupu, ako vam je lakše zapamtiti osobine su NIZAK, za grupu NIZA

Primeri

Od sledećih struktura zaokruži slovo ispred

polugrupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$
(b) $(\mathbb{Z}, +)$
(c) $(\mathbb{N}, -)$
(d) $(\mathbb{Z}, -)$
(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$
(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

monoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$
(b) $(\mathbb{Z}, +)$
(c) $(\mathbb{N}, -)$
(d) $(\mathbb{Z}, -)$
(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$
(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

grupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$
(b) $(\mathbb{Z}, +)$
(c) $(\mathbb{N}, -)$
(d) $(\mathbb{Z}, -)$
(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$
(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

Primeri

Od sledećih struktura zaokruži slovo ispred

polugrupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$
(b) $(\mathbb{Z}, +)$
(c) $(\mathbb{N}, -)$
(d) $(\mathbb{Z}, -)$
(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$
(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

monoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$
(b) $(\mathbb{Z}, +)$
(c) $(\mathbb{N}, -)$
(d) $(\mathbb{Z}, -)$
(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$
(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

grupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$
(b) $(\mathbb{Z}, +)$
(c) $(\mathbb{N}, -)$
(d) $(\mathbb{Z}, -)$
(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$
(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

Primeri

Od sledećih struktura zaokruži slovo ispred

polugrupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$
(b) $(\mathbb{Z}, +)$
(c) $(\mathbb{N}, -)$
(d) $(\mathbb{Z}, -)$
(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$
(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

monoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$
(b) $(\mathbb{Z}, +)$
(c) $(\mathbb{N}, -)$
(d) $(\mathbb{Z}, -)$
(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$
(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

grupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$
(b) $(\mathbb{Z}, +)$
(c) $(\mathbb{N}, -)$
(d) $(\mathbb{Z}, -)$
(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$
(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

Primeri

Od sledećih struktura zaokruži slovo ispred

polugrupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

monoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

grupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

Primeri

Od sledećih struktura zaokruži slovo ispred

polugrupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

monoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

grupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

Primeri

Od sledećih struktura zaokruži slovo ispred

polugrupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q} \backslash \{0\}, \cdot)$

monoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q} \backslash \{0\}, \cdot)$

grupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q} \backslash \{0\}, \cdot)$

Primeri

Od sledećih struktura zaokruži slovo ispred

polugrupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

monoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

grupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

Primeri

Od sledećih struktura zaokruži slovo ispred

polugrupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$
(b) $(\mathbb{Z}, +)$
(c) $(\mathbb{N}, -)$
(d) $(\mathbb{Z}, -)$
(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$
(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

monoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$
(b) $(\mathbb{Z}, +)$
(c) $(\mathbb{N}, -)$
(d) $(\mathbb{Z}, -)$
(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$
(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

grupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$
(b) $(\mathbb{Z}, +)$
(c) $(\mathbb{N}, -)$
(d) $(\mathbb{Z}, -)$
(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$
(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

Primeri

Od sledećih struktura zaokruži slovo ispred

polugrupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\setminus\{0\}, \cdot)$

monoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\setminus\{0\}, \cdot)$

grupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\setminus\{0\}, \cdot)$

Primeri

Od sledećih struktura zaokruži slovo ispred

polugrupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

monoida:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

grupa:

(a) $(\mathbb{N}, +)$

(b) $(\mathbb{Z}, +)$

(c) $(\mathbb{N}, -)$

(d) $(\mathbb{Z}, -)$

(e) $(\mathbb{Z}, \cdot)$

(f) $(\mathbb{Q}\backslash\{0\}, \cdot)$

Osobine 1/2

Teorema (Neutralni element je jedinstven)

Ako u grupoidu $(G, \star)$ postoji neutralni element tada je on jedinstven.

Dokaz

Pretpostavimo suprotno, da u grupoidu imamo dva neutralna elementa e' i e''. Tada dobijamo $e' \star e'' = e''$ i $e' \star e'' = e'$. Dakle, neutralni element može biti samo jedan.

Osobine 1/2

Teorema (Neutralni element je jedinstven)

Ako u grupoidu $(G, \star)$ postoji neutralni element tada je on jedinstven.

Dokaz

Pretpostavimo suprotno, da u grupoidu imamo dva neutralna elementa e' i e''. Tada dobijamo $e' \star e'' = e''$ i $e' \star e'' = e'$. Dakle, neutralni element može biti samo jedan.

Teorema (Inverzni elementi su jedinstveni u grupi)

U grupi $(G, \star)$ za svaki $x \in G$ postoji jedinstven inverzni element $x' \in G$.

Dokaz

Znamo da u grupi za svaki $x \in G$ postoji bar jedan inverzni element $x' \in G$.
Pretpostavimo sada suprotno, da u grupi za neko $x \in G$ postoje dva inverzna elementa x' i x''. Neka je $e \in G$ neutralni element te grupe. Tada dobijamo
$x' = x' \star e = x' \star (x \star x'') = (x' \star x) \star x'' = e \star x'' = x''$. Dakle, za svaki $x \in G$ postoji jedinstven inverzni element.

Osobine 2/2

Teorema (Zakon kancelacije u grupi)

Ako je $(G, \star)$ grupa tada u njoj važi zakon kancelacije (skraćivanja): za sve $x, y, z \in G$ ako je $x \star y = x \star z$ ili $y \star x = z \star x$, tada je $y = z$.

Dokaz

$x \star y = x \star z \;\Rightarrow\; x' \star (x \star y) = x' \star (x \star z) \;\Rightarrow\; (x' \star x) \star y = (x' \star x) \star z \;\Rightarrow$

$e \star y = e \star z \;\Rightarrow\; y = z$

Osobine 2/2

Teorema (Zakon kancelacije u grupi)

Ako je $(G,\star)$ grupa tada u njoj važi zakon kancelacije (skraćivanja): za sve $x,y,z \in G$ ako je $x\star y = x\star z$ ili $y\star x = z\star x$, tada je $y = z$.

Dokaz

$$x\star y = x\star z \;\;\Rightarrow\;\; x'\star(x\star y) = x'\star(x\star z) \;\;\Rightarrow\;\; (x'\star x)\star y = (x'\star x)\star z \;\;\Rightarrow$$
$$e\star y = e\star z \;\;\Rightarrow\;\; y = z$$

Teorema (Rešavanje jednačina u grupi)

U grupi $(G,\star)$, za sve $x,y \in G$ važi

1. $(x\star y)' = y'\star x'$;
2. *jednačina $x\star z = y$ (takođe i $z\star x = y$) ima jedinstveno rešenje.*

Dokaz

1. $(x\star y)\star(y'\star x') = x\star((y\star y')\star x') = x\star(e\star x') = x\star x' = e$
2. *Jedno rešenje je $z = x'\star y$. Ako bi imali dva rešenja z_1 i z_2, tada bi iz $x\star z_1 = y$ i $x\star z_2 = y$ i zakona kancelacije dobili $z_1 = z_2$.*

Aditivna i mulitiplikativna notacija

Često se pojavljuju grupe sa aditivnom $(G, +)$ i mulitiplikativnom $(G, \cdot)$ notacijom - ove notacije ćemo koristiti kod prstena i polja.
Kod aditivne notacije za grupu $(G, +)$ kositićemo sledeće oznake

- 0 - neutralni element zovemo nula
- $-x$ - inverzni od x
- $1x = x$ i $(n+1)x = nx + x$
- $0x = 0$ i $(-n)x = n(-x)$

Kod mulitiplikativne notacije za grupu $(G, \cdot)$ kositićemo sledeće oznake

- 1 - neutralni element zovemo jednica
- x^{-1} - inverzni od x
- $x^1 = x$ i $x^{n+1} = x^n \cdot x$
- $x^0 = 1$ i $x^{-n} = \left(x^{-1}\right)^n$

O teoriji grupa i jedan primer

Malo kasnije videćemo da je svaka grupa zapravo neka grupa permutacija (Kejlijeva teorema), a permutacije možemo zamisliti i kao simetrije. Zapravo, teorija grupa se i bavi prirodom raznih simetrija. Sledi primer.

Primer

Neka je $ABCD$ kvadrat. Posmatrajmo 4 simetrije ovog kvadrata koje njegova temena A, B, C, D preslikavaju ponovo u njegova temena (ukupno postoji 8 ovakvih simetrija):

1. *i rotacija za 0 stepeni*
2. *r rotacija za 180 stepeni*
3. *h osna simetrija u odnosu na horizontalnu osu*
4. *v osna simetrija u odnosu na vertikalnu osu*

Dokazati da je $(\{i, r, h, v\}, \circ)$ Abelova grupa.

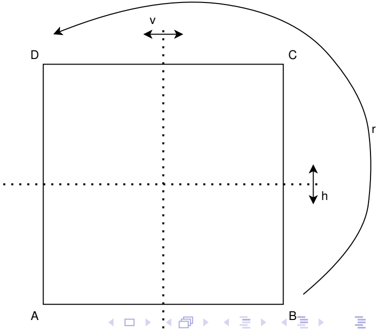

Rešenje: deo 1

Date funkcije preslikavaju temena kvadrata na sledeći način

1. $i = \begin{pmatrix} A & B & C & D \\ A & B & C & D \end{pmatrix}$
2. $r = \begin{pmatrix} A & B & C & D \\ C & D & A & B \end{pmatrix}$
3. $h = \begin{pmatrix} A & B & C & D \\ D & C & B & A \end{pmatrix}$
4. $v = \begin{pmatrix} A & B & C & D \\ B & A & D & C \end{pmatrix}$

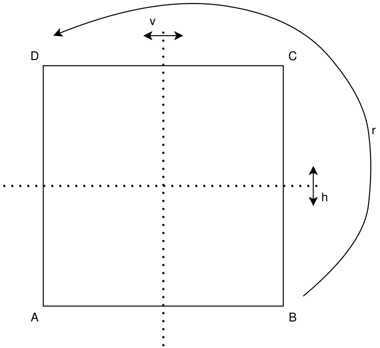

Rešenje: deo 2

Sada za funkcije računamo kompozicije

1. $i = \begin{pmatrix} A & B & C & D \\ A & B & C & D \end{pmatrix}$
2. $r = \begin{pmatrix} A & B & C & D \\ C & D & A & B \end{pmatrix}$
3. $h = \begin{pmatrix} A & B & C & D \\ D & C & B & A \end{pmatrix}$
4. $v = \begin{pmatrix} A & B & C & D \\ B & A & D & C \end{pmatrix}$

Znamo da je $i \circ f = f \circ i = f$, za svaku funkciju f, pa te kompozicije nećemo pisati. Takođe, možemo da primetimo da je $r \circ r = h \circ h = v \circ v = i$, pa ni te kompozicije nećemo pisati.

1. $r \circ h = \begin{pmatrix} A & B & C & D \\ B & A & D & C \end{pmatrix} = v$
2. $r \circ v = \begin{pmatrix} A & B & C & D \\ D & C & B & A \end{pmatrix} = h$
3. $h \circ r = \begin{pmatrix} A & B & C & D \\ B & A & D & C \end{pmatrix} = v$
4. $h \circ v = \begin{pmatrix} A & B & C & D \\ C & D & A & B \end{pmatrix} = r$
5. $v \circ r = \begin{pmatrix} A & B & C & D \\ D & C & B & A \end{pmatrix} = h$
6. $v \circ h = \begin{pmatrix} A & B & C & D \\ C & D & A & B \end{pmatrix} = r$

Rešenje: deo 3

Popunimo Kejlijevu tablicu i proverimo da li je $(\{i, r, h, v\}, \circ)$ Abelova grupa (NIZAK).

Iz Kejlijeve tablice čitamo osobine:

1. **Zatvorenost:** U tablici treba da se pojavljuju samo elementi iz zadatog skupa.
2. **Asocijativnost:** Ne vidi se iz tablice.
3. **Neutralni element:** Vrsta i kolona jednog elementa mora biti jednaka sa graničnom vrstom i kolonom.
4. **Inverzni elementi:** Neutralni element se mora pojavljivati tačno jednom u svakoj vrsti i koloni i mora biti simetrično raspoređen u odnosu na glavnu dijagonalu.
5. **Komutativnost:** Cela tablica mora biti simetrična u odnosu na glavnu dijagonalu.

$\circ$	i	r	h	v
i	i	r	h	v
r	r	i	v	h
h	h	v	i	r
v	v	h	r	i

Rešenje: deo 3

Popunimo Kejlijevu tablicu i proverimo da li je $(\{i, r, h, v\}, \circ)$ Abelova grupa (NIZAK).

1. **Zatvorenost:** U tablici se pojavljuju samo elementi iz zadatog skupa $\{i, r, h, v\}$.
2. **Asocijativnost:** Kompozicija je asocijativna operacija (rađeno kod funkcija).
3. **Neutralni element:** je i, njegova vrsta i kolona su jednake sa graničnom vrstom i kolonom.
4. **Inverzni elementi:** i se pojavljuje jednom u svakoj vrsti i koloni i simetrično je raspoređen u odnosu na glavnu dijagonalu. Imamo: $i^{-1} = i, r^{-1} = r, h^{-1} = h, v^{-1} = v$.
5. **Komutativnost:** Tablica jeste simetrična u odnosu na glavnu dijagonalu.

$\circ$	i	r	h	v
i	i	r	h	v
r	r	i	v	h
h	h	v	i	r
v	v	h	r	i

Rešenje: deo 3

Popunimo Kejlijevu tablicu i proverimo da li je $(\{i, r, h, v\}, \circ)$ Abelova grupa (NIZAK).

1. **Zatvorenost:** U tablici se pojavljuju samo elementi iz zadatog skupa $\{i, r, h, v\}$.
2. **Asocijativnost:** Kompozicija je asocijativna operacija (rađeno kod funkcija).
3. **Neutralni element:** je i, njegova vrsta i kolona su jednake sa graničnom vrstom i kolonom.
4. **Inverzni elementi:** i se pojavljuje jednom u svakoj vrsti i koloni i simetrično je raspoređen u odnosu na glavnu dijagonalu. Imamo: $i^{-1} = i, r^{-1} = r, h^{-1} = h, v^{-1} = v$.
5. **Komutativnost:** Tablica jeste simetrična u odnosu na glavnu dijagonalu.

$\circ$	i	r	h	v
i	i	r	h	v
r	r	i	v	h
h	h	v	i	r
v	v	h	r	i

Zaključak: $(\{i, r, h, v\}, \circ)$ jeste Abelova grupa. (Inače, ova grupa ima svoje ime i zove se Klajnova grupa.)

Podgrupoidi i podgrupe

Podgrupoidi i podgrupe

Definicija (Podgrupoid)

Neka je $(G,\star)$ grupoid i $H \subseteq G$. Tada je $(H,\star)$ podgrupoid grupoida $(G,\star)$ ako je $\star$ na H restrikcija operacije $\star$ iz G.

Primer

Strukture $(\mathbb{N},\cdot)$ i $(\{-1,0,1\},\cdot)$ jesu podgrupoidi grupoida $(\mathbb{Z},\cdot)$, a $(\{-1,0,1\},+)$ i $(\mathbb{Q},\cdot)$ nisu.

Definicija (Podgrupa)

Neka je $(G,\star)$ grupa i $H \subseteq G$. Tada je $(H,\star)$ podgrupa grupe $(G,\star)$ ako je $\star$ na H restrikcija operacije $\star$ iz G i ako je $(H,\star)$ grupa.

Primer

Strukture $(\mathbb{Z},+)$ i $(\mathbb{Q},+)$ jesu podgrupe grupe $(\mathbb{R},+)$, a $(\mathbb{N},+)$ i $(\mathbb{Q}\backslash\{0\},\cdot)$ nisu.

Osobine podgrupa

Teorema (Neutralni element podgrupe)

Neka je $(G, \star)$ grupa i $(H, \star)$ jedna njena podgrupa. Ako je e neutralni element grupe $(G, \star)$ tada važi $e \in H$ i e je neutralni element u $(H, \star)$.

Dokaz

Neka je $e \in G$ neutralni element grupe $(G, \star)$, a $e' \in H$ neutralni element grupe $(H, \star)$. Pošto je $H \subseteq G$, za sve $x \in H$ važi $x \star e = x$, ali i $x \star e' = x$. Iz kancelacije sledi $e = e'$.

Osobine podgrupa

Teorema (Neutralni element podgrupe)

Neka je $(G,\star)$ grupa i $(H,\star)$ jedna njena podgrupa. Ako je e neutralni element grupe $(G,\star)$ tada važi $e \in H$ i e je neutralni element u $(H,\star)$.

Dokaz

Neka je $e \in G$ neutralni element grupe $(G,\star)$, a $e' \in H$ neutralni element grupe $(H,\star)$. Pošto je $H \subseteq G$, za sve $x \in H$ važi $x \star e = x$, ali i $x \star e' = x$. Iz kancelacije sledi $e = e'$.

Teorema (Kako se traže podgrupe)

Neka je $(G,\star)$ grupa i $H \subseteq G$. Tada je $(H,\star)$ podgrupa grupe $(G,\star)$ akko za sve $x, y \in H$ važi $x \star y \in H$ i $x' \in H$, gde je x' inverzni element od x.

Dokaz

$(\Rightarrow)$: *sledi direktno iz definicije podgrupe.*
$(\Leftarrow)$: *(Z): dato je $x \star y \in H$. (A): pošto je $\star$ asocijativna na čitavom G onda je i na bilo kom njegovom podskupu na kom je zatvorena, tj. na H. (N): Iz $x \star y \in H$ i $x' \in H$ sledi $x \star x' = e \in H$ (a znamo da je neutralni jedinstven). (I): dato je $x' \in H$.*

Plan za Lagranžovu teoremu: koseti

Broj elemenata grupe zvaćemo **red grupe**. Lagranžova teorema kaže da red podgrupe H deli red grupe G.
Plan: Grupu G ćemo razbiti na klase ekvivalencije, koje su sve sa istim brojem elemenata, a jedna klasa je podgrupa H.
Ove klase ekvivalencije su skupovi koji se zovu (levi) **koseti podgrupe** H.

G

e H	xH	yH
zH	...	

Definicija (Koset)

Neka je $(H, \cdot)$ *podgrupa grupe* $(G, \cdot)$. *Za proizvoljni element* $x \in G$ *definišemo koset* xH *sa* $xH = \{xh \,|\, h \in H\}$.

Treba pokazati:

1. Particija skupa G: Koseti se ili poklapaju ili ne seku i u uniji daju čitav skup G;
2. Svi koseti imaju isti broj elemenata kao i H, pa je $|G| = k \cdot |H|$, gde je k broj različitih koseta.

Samo različiti koseti

Zapravo, nećemo posmatrati sve kosete nego ćemo konstruisati samo različite kosete. Neka je e neutralni element u $(G, \cdot)$, pa samim tim i u podgrupi $(H, \cdot)$. Posmatramo kosete:

1. **Korak** 1: je $eH = \{e \cdot h \,|\, h \in H\} = H$. Neka je $e = g_0$
2. **Korak** 2: uzmimo bilo koje $g_1 \in G$ koje nije iz H. Dobijamo drugi koset $g_1 H$
3. **Korak** $i + 1$: uzmemo bilo koje $g_i \in G$ koje nije iz $H \cup g_1 H \cup \ldots \cup g_{i-1} H$. Dobijamo $i + 1$-ti koset $g_i H$
4. Pošto G ima konačno mnogo elemenata, ovih koseta ima konačno mnogo i svi elementi iz G će biti u bar jednom kosetu

Skup G

$g_0 H$	$g_1 H$	$g_2 H$
$g_3 H$	$\cdots$	$\cdots$
$\cdots$	$\cdots$	$\cdots$
$\cdots$	$\cdots$	$g_{k-1} H$

Napomena

Treba pokazati za ove kosete da:

1. *Različiti koseti imaju prazne preseke*
2. *Svi koseti imaju isti broj elemenata kao H*

Različiti koseti imaju prazne preseke

Lema (Disjunktni koseti)

Za dva koseta iz prethodne konstrukcije g_iH *i* g_jH *važi* $g_iH \cap g_jH = \emptyset$.

Dokaz

Neka je $i < j$. *Na osnovu konstrukcije koseta znamo da* $g_j \notin g_iH$. *Dokaz izvodimo svođenjem na kontradikciju, pretpostavimo da postoji* $x \in g_iH \cap g_jH$. *Tada postoje* $h_i, h_j \in H$ *takvi da je*

$$x = g_ih_i = g_jh_j$$

Množenjem ove jednakosti sa h_j^{-1} *sa desne strane dobijamo*

$$g_ih_ih_j^{-1} = g_j$$

Pošto je $(H, \cdot)$ *grupa imamo* $h_ih_j^{-1} \in H$, *tj. dobili smo da* $g_j \in g_iH$, *što je kontradikcija.*

Svi različiti koseti imaju isti broj elemenata kao H. Lagranžova teorema

Lema (Koseti su iste veličine)

Svi skupovi $g_0 H, g_1 H, \ldots, g_{k-1} H$ iz konstrukcije različitih koseta imaju isti broj elemenata kao $g_0 H = H$.

Dokaz

Pošto je koset $g_i H = \{g_i h \mid h \in H\}$, vidimo da koset ima tačno elemenata koliko i H ako su svi elementi $g_i h$, za $h \in H$, različiti. Pretpostavimo suprotno, da postoje h_1 i h_2 takvi da je $h_1 \neq h_2$ i $g_i h_1 = g_i h_2$. Množenjem poslednje jednakosti sa g_i^{-1} sa leve strane dobijamo $h_1 = h_2$, što je kontradikcija.

Lagranžova teorema

Teorema (Lagranžova)

Neka je $(G, \cdot)$ grupa reda m, tj. $|G| = m$ i $(H, \cdot)$ jedna njena podgrupa reda n, tj. $|H| = n$. Tada $n \mid m$.

Dokaz

Neka su $H, g_1H, \ldots, g_{k-1}H$ koseti iz prethodne konstrukcije. Na osnovu leme Disjunktni koseti imamo $|G| = |H| + |g_1H| + \ldots + |g_{k-1}H|$, a na osnovu leme Koseti su iste veličine i pretpostavke $|H| = n$, sledi $m = kn$.

Primer

Naći sve podgupe Klajnove grupe $(\{i, r, h, v\}, \circ)$

$\circ$	i	r	h	v
i	i	r	h	v
r	r	i	v	h
h	h	v	i	r
v	v	h	r	i

Rešenje. Podgrupe mogu imati $1, 2, 4$ elemenata i moraju sadržati neutralni element. Trivijalne podgrupe od 1 i 4 elementa su $(\{i\}, \circ)$ i $(\{i, r, h, v\}, \circ)$. Potencijalne podgrupe od 2 elementa su $(\{i, r\}, \circ)$, $(\{i, h\}, \circ)$ i $(\{i, v\}, \circ)$. Proverom zaključujemo da jesu podgrupe.

$\circ$	i	r
i	i	r
r	r	i

$\circ$	i	h
i	i	h
h	h	i

$\circ$	i	v
i	i	v
v	v	i

Šta smo danas radili

- Grupoidi
- Monoidi
- Grupe
- Abelove grupe
- Kejlijeve tablice (za konačne skupove)
- Pogrupoidi i podgrupe
- Red grupe i red podgrupe, Lagranžova teorema